

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 8

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 740 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 7-avgustda ruxsat etildi.*

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessor
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeve Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Benchmarking asosida oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshlik xususiyatini oshirish.....	16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Zaynutdinova Umida Djalolovna	
Mehnat resurslarini samarali boshqarish orqali ish bilan bandlikni ta'minlash	20
Shakarov Zafar Gafforovich	
Трансформация человеческого капитала в условиях цифровизации и внедрения искусственного интеллекта в банковскую экосистему	24
С.С. Исмаилов	
“Kreativ iqtisodiyot” va “kreativ industriya”: mohiyati, nazariy jihatlarining tahlili	32
Dusmuxamedov Oybek Suratbekovich	
Muammoli kreditlar va ularni bartaraf etish yo'llari.....	37
Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li	
Don mahsulotlari tarmog'ida mavjud kamchiliklar va ularning yechimlari	41
Sh.B. Donayev	
Eksportni rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir	45
Kursandov Komiljon Maxmatkulovich	
Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha soliq ma'muriyatchiligini tashkil etish	49
Idirisov Alisher Otajonovich	
Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning konseptual jihatlarini.....	53
Sultanov Maxmud Axmedovich	
Poverty in developing countries: new problems and solutions.....	57
Amirdjanova Sitara Sunnat kizi	
Факторы, влияющие на успешное функционирование скандинавской модели развития экономики	61
Вохидова Мехри Хасановна	
Анализ зарубежного опыта методологии оценки финансового потенциала развитых стран	69
Буранова Лола Вахобовна	
Мамлакатimizda islom moliyaviy xizmatlarini joriy etishning zarurligi.....	78
Babamatov Tolib Hakimovich	
Davlat-xususiy sheriklik loyihalarining tashkiliy-huquqiy mexanizmlari	83
S.A.Karabayev	
O'zbekiston tijorat banklarida valyuta operatsiyalarini amalga oshirish yo'llari	90
Yusupov Aziz Shuxratovich	
Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi	95
Gulbayeva Feruza Islamovna	
Oliy ta'lim muassasalarining mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri.....	102
Sherov Alisher Bakbergenovich	
Maxsus kiyimlar tikishda foydalaniladigan gazlamalar tahlili	107
Sayidova Maftuna Hamroqul qizi	
O'zbekistonda elektron bank xizmatlarini o'zgartirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish	111
Umarova Malika Baxtiyarovna	
Оценка влияния налоговой системы на финансовое состояние организаций	116
Умида Юлдашева	
Теоретическое обоснование интернет-маркетинга в социальных сетях	120
Арипходжаев Саидамир Фузулиддинович	

Sport tashkilotining marketing strategiyasini ishlab chiqish.....	127
Ismoilov Sherzod Dilshodovich	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda klaster tizimini joriy qilish jarayonlari.....	132
Ziyadullayev G'ayrat Umidulla o'g'li	
Hududlar soliq salohiyatini oshirishda soliq risklarini boshqarishning zamonaviy tendensiyalari	138
Sharipov Narzullo G'ulomovich	
O'zbekistonning xalqaro bozordagi faoliyatini kengaytirishda marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligi.....	144
Shadieva Madina Djaloliddin qizi	
Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes subyektlarining rivojlanish tendensiyalari.....	148
Jumanazarova Z.K.	
Xalqaro savdoning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri	154
Rashidov Bekzod Ulug'bek o'g'li, Isayev Laziz Baxtiyorovich	
Oliygochlarni optimallashtirishda sinergiya samarasiga erishish yo'llari	158
Adizov Sanjar Rashidovich	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida bank tizimining barqarorligini ta'minlash asosida aholi kambag'allik darajasini qisqartirish	165
Xoliyorov Murod Qahramon o'g'li, Xoliyova Shoxista Qahramon qizi	
Концептуальная основа маркетинга в социальных сетях в туризме.....	174
Касимова Зилова Гуламиддиновна	
O'zbekistonda don mahsulotlari klasterlarida ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini rivojlantirish	182
Alimov G'ayratjon Abduraxmon o'g'li	
Актуальные проблемы и пути решения приватизации государственного имущества в узбекистане	186
Шахзод Сайдуллаев	
Ttijorat bank daromadlaridagi risklarni baholash va boshqarishni takomillashtirish	192
Ahmedov Komron Muhammadaliyevich	
Sanoat korxonalarini iqtisodiy salohiyatini oshirishga ta'sir etuvchi omillar tahlili.....	196
Quyjanov Xurshid Abdullayevich	
Tashkilotning moliyaviy natijalarini hisobga olishda auditni takomillashtirish masalalari	200
Bakayev Xurshid Maxmudovich	
Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasi o'rni va ahamiyati.....	206
Normurzaev Umid Xolmurzaevich	
Анализ международного опыта в сфере тепличного овощеводства	214
Нурутдинова Зухра Алишеровна	
Hududda turizm xizmatlarini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribalarining mohiyati	220
Madaminova Sanobar Askarovna	
Hududning iqtisodiy o'sishini "yashil" iqtisodiyot asosida shakllantirishning nazariy asoslari.....	226
Shomirzayev Abdug'affor Abdujabbor o'g'li	
Davlat tibbiy sug'urta jamg'armasi faoliyati tahlili.....	230
Umurzakova Mo'tabarxon Nodir qizi	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarining boshqarish tizimini takomillashtirish.....	234
Uzakova Umida Ruziyevna	
O'zbekistonda turistik majmualarni boshqarishning zamonaviy konsepsiyalari va yondashuvlarining metodologik jihatlarini.....	241
Xomidov Qaxxorali Qurbonali o'g'li	
Aktiv va reaktiv quvvatlari tushunchasi va ularni soliqqa tortishdagi mavjud muammolar	247
Boykabilov Bahodir Mustafayevich	

Kichik sanoat zonalari korxona va mahsulotlar raqobatbardoshligini baholashga uslubiy yondashuv	251
Ozoda Batirovna Sakiyeva	
Investitsion jozibadorlikni baholashning uslubiy jihatlari	255
N.N.Zikrillayev	
Hududlarda turizm tarmoqlari infratuzilmasi va uni rivojlantirishni boshqarishning metodologik jihatlari	263
Saidova Dilfuza Abdufattohovna	
The connection of legal protection of geographical indications and state's economic growth	268
Almosova Shahnoza Sobirovna	
Kichik biznesning integratsiyalashuv mexanizmlarini shakllantirish	273
Israilov Rustam Ibragimovich	
Aksiyadorlik jamiyatlarida biznes jarayonlarni samarali boshqarishning nazariy asoslari va o'ziga xos xususiyatlari	277
D.D. Suvanova	
Оптимизация маркетинговой деятельности вузов узбекистана для привлечения абитуриентов	283
Шамшиева Наргизахон Носирхужа кизи	
Davlat budjetidan aholini uy-joy bilan ta'minlashning o'ziga xos xususiyatlari	290
Xannarov Komiljon Karimovich	
Tijorat banklarida transformatsiyalashuv jarayonlarining tahlili	296
Yoqubov Murodjon Valibekovich	
Роль инновационных инфраструктур в обеспечении конкурентоспособности промышленных предприятий	302
Каримов Хожакбар Махамаджон угли	
O'zbekiston qishloq xo'jaligida Osiyocha ishlab chiqarish usuliga asos solinishi	306
Abdulla Abduqodirov	
Kichik biznes korxonalari ishlab chiqarishida innovatsion jarayonlarni tadqiq qilish yo'llari	312
Nasrullayev Feruz Furqatovich	
Ijtimoiy-iqtisodiy adolat – barqaror rivojlanish kafolati	318
Alimov Nasimjon Hoshimovich	
“Istiqlol” memhonxonasi reklama faoliyati tahlili	322
Musayeva Shoirazimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna	
To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda asosiy belgilovchi omillar	328
Xaydarov Xurshidbek Latipjonovich	
Enhancing Industrial Efficiency through Integrative Sustainability Approaches	334
Kholmukhamedova Feruza	
Современные способы получения нефтяных битумов	338
Юлдашев Норбек Худайназарович, Махмудов Мухтор Жамолович, Комолов Руслан Илхомбекович	
O'zbekistonda agrobiznes orqali hududlarni rivojlantirish masalalari	342
Islomov Jamshed Davronovich	
Зарубежный опыт трансформации железнодорожной транспортной системы	347
Саримсакова Малохат Хикматуллаевна	
Sog'liqni saqlash sohasida davlat xususiy sherikligini tashkil etishning mintaqaviy xususiyatlari	351
Qurbanov Jumanazar Omonovich	
Savdo korxonalarida buxgalteriya hisobini tashkil etish hamda hisob siyosatini shakllantirish	354
Uzakov Utkir Abdusattarovich	
Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi	357
Gulbayeva Feruza Islamovna	

Ta'lim muassasalarida namunaviy shtat, jadvallarni tuzish tartiblarini takomillashtirish	364
Ortiqov Xamroqul Abdumajidovich, Boliyev Bahromjon Rustam o'g'li	
Mamlakatimizda turizm sohasini istiqbolda rivojlantirishga ta'sir etuvchi ekzogen omillar tahlili	369
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining masofaviy va boshqa xizmatlar bozorida raqobatni rivojlantirish masalalari.....	378
Ortiqov Oybek Abdullayevich	
Transport infratuzilmasining xususiyatlari.....	390
Shodmonbekova Nodira Kamoljon qizi	
Asosiy vositalarni xalqaro standartlar asosida hisobga olish tartibi	394
Shermamatov Sirojiddin Xaydarovich	
Logistika jarayonlarida raqamli yechimlar.....	399
Yarashova Vasila Kamalovna, Allabergenov Sherzod Maksudbayevich	
To'g'ridan to'g'ri sug'urta qilish operatsiyalari bo'yicha daromadlarning hisobini takomillashtirish.....	403
Abdusaidov S.J.	
Venchur kapitali: kelib chiqish tarixi va ilg'or horijiy tajribalar.....	409
Do'stov Firuz Ilxomovich	
Анализ статистического исследования рынка паломнического туризма в республике узбекистан	414
Мустаева Шохида Саъдуллаевна	
Структурно-функциональный анализ гастрономического туризма в республике узбекистан	420
Салиева Екатерина Сергеевна	
Вопросы привлечения внешнего финансирования металлургических предприятий в узбекистане.....	427
Татьяна Будей	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanishning afzalliklari	431
Khusanov Nodirbek Djumanazarovich	
Innovatsion g'oyalar va yangi ilmiy ishlanmalar asosida innovatsion mahsulotlar yaratishning boshqaruv tizimi samaradorligini oshirish yo'llari.....	437
Daliyev Xusan Xojakbarovich	
Macroeconomic factors in the development of the banking performance	442
Mamadiyorova Madina Nuriddin kizi, Dr.Susanti Kurniawati, X.S.Umarov	
Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi	449
Turg'unov Muxriddin Mo'ydinjon o'g'li	
Ecological sustainability and trade: economic and environmental implications of uzbekistan's accession to the WTO	453
Mironshokh Sattarov, Denny Andriana, Sirojiddin Yangiboyev	
Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishni o'ziga xos tendensiyalari.....	458
Dustmurodov Orifjon Ismatilloevich	
Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning ilmiy – nazariy asoslari.....	468
Davletov Po'lat Torabayevich	
Ekoshahar tashkil etishda "yashil" belbog' hamda "yashil" makonning o'rni	476
Karimova Muqaddas Zabixullayevna	
Необходимость изучения механизма управления социально-трудовыми отношениями при переходе республики узбекистан на "зеленую" экономику.....	479
Раматов Зафарбек Жуманиязович	

Klasterlarning rivojlanish tarixi, ularning o'ziga xos xususiyatlari va raqobatbardoshlikdagi o'rni	482
Sherkulov Shohruh Erkin o'g'li	
Soliqlarni raqamlashtirish: QQS ning muammo va istiqbollari	486
Abdulxayeva Shahnoza Muhammadiyevna	
Dehqon va tomorqa xo'jaliklarida sug'oriladigan yerlarning unumdorligini oshirish yo'llari.....	492
Xo'jageldiev Chorshanbi Pardayevich	
Topical issues of analytical support for financial resources management of business entities in modern conditions	498
Jiyanova Nargiza Esanboyevna	
Исследование цифровой валюты центрального банка как новой формы денег	506
Якубова Шамшинур Шуҳратовна	
Структуризация прибыли предприятия, факторы формирования и выявление резервов её повышения.....	513
Гафурова Азизахон Фатиховна	
Xorijiy mamlakatlarda oilaviy migratsiya masalalari.....	517
Kadirova Zulayho Abduhalimovna, Gaziyeva Sulxiya Saidmashrafovna	
Ta'limda innovatsion tadbirkorlikning tarixiy rivojlanishini asosiy bosqichlari.....	522
Madaminova Xusnidaxon Shuxratovna	
Integratsiya jarayonida bog'dorchilikda klasterlarni barpo qilishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar va tarkibiy o'zgarishlarga ta'siri	526
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Banklarning moliyaviy xavfsizligi va uning iqtisodiy xavfsizlikka ta'siri	532
Mamatov Mamajan Axmadjonovich	
Qishloq xo'jaligida pillachilik biznesini rivojlantirish istiqbollarini belgilash jarayonini ekonometrik modellashtirish	535
Turgunov Odilbek Maripovich	
Zamonaviy pul-kredit siyosatining iqtisodiy o'sishni ta'minlashdagi rolini baholash	542
Mamanazarov Abdusamat Abdusaitovich	
The unique characteristics of governance systems in various countries: a comparative analysis.....	549
Bozorboev Otamurod Nurmuxammad ugli, Denny Andriana, Usmanov Bunyod	
GREEN ECONOMY AND GREEN CHEMISTRY: principles, priorities, advantages and it's impact to the future.....	553
Fozilova Firangiza Komilovna, Zokirova Ferangiz Zafarovna	
Kichik biznesda yoshlar tadbirkorligini shakllantirish va rivojlantirishning mohiyati va ahamiyati	557
Karimova Mavjuda Boxodirovna	
Tijorat banklari raqobatbardoshligini oshirishda xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari va ulardan foydalanish yo'llari	562
Zaynutdinov Bunyodjon Odiljon o'g'li	
Temir yo'l transportida yuk tashish samaradorligining iqtisodiy negizi tushunchasi va xususiyati.....	568
Shukurova Sultana Said Sultanovna	
Tashqi savdo va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi o'zaro aloqalarining hozirgi holati va tendensiyasi.....	572
Hayitova Nigora Ilxomovna	
Mamlakat tashqi qarzini boshqarishning samarali yo'llari	576
Choriyev Fazliddin Ishkuvatovich	
A comparative analysis of investment risk management in the non-profit sector	583
Rakhimov Shoxrux Abduqaxxor O'g'li, Muhamad Arief Ramdhany	
Роль налога на доходы физических лиц в формировании бюджета узбекистана.....	587
Наврузова Фароғатхон	

Принцип работы электронных денег в форме электронных кошельков в банковском секторе	592
Ширинова Шохсанам Собир кизи	
Дальнейшее повышение эффективности деятельности постов удаленного электронного декларирования путем преобразования их структуры и алгоритма взаимодействия	598
Бахидова Феруза Алимовна	
Ishbilarmonlik muhitining mohiyati hamda uni baholashning zamonaviy usullari	603
Majidov Faxriddin Abdurazzok o'g'li	
Davlat moliyaviy siyosatining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati	609
Jabborova Dilafruz Sodiq qizi	
Mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishida kichik biznes subyektlari faoliyatining ahamiyati	614
Ismoilov Narimonjon No'monjon o'g'li	
Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos xususiyatlari	619
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
Telekommunikatsiya sanoatining rivojlanish tendensiyalari	625
Toshmatov Salohiddin Zayniddinovich	
O'zbekistonda xizmatlar sohasi va uning amaldagi holati tahlili	631
Suyunov Asror Baxtiyorovich	
Makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning atrof-muhitni yaxshilash va iqlim o'zgarishlariga qarshi kurashish munosabatlari tahlili	637
Raximova Mohinur Dilshod qizi	
OTMlarining ta'lim faoliyatini boshqarish jarayonida qo'llaniladigan innovatsion shakl va metodlar	645
Esanova Shohida Utkirovna	
Investitsiya loyihalari samaradorligini baholashda moliyaviy modellashtirishning muhim jihatlari	651
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich, Zokirova Feruza Farxod qizi	
Internal factors influencing the competitiveness of the textile industry	657
Ikramova Nodira Burkhon kizi	
Mamlakatimiz tijorat banklari aktivlari samaradorligini baholash dolzarbligi	662
Xolmuradov Musurmon Avlaqulovich, Baltabaev Maxmud Toshpo'latovich	
Xalqaro bozordagi eng katta birlashish va sotib olish (m&a) opertsiyalari bo'yicha tahlili	667
Ahamdjonov Abdulloh Ahadjon o'g'li	
The impact of markets for innovative banking products on the economy	675
Abdurakhimova Dilara Karimovna	
Перспективы и производственные условия прядильных предприятий узбекистана	682
Н.Т. Гафурова, М.Э. Ходжаева, Б.Б. Бозоров	
Increasing the effectiveness of using marketing tools in public transport	686
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, G'iyosidinov Boburbek Baxtiyor o'g'li, Wang Cheng	
E-commerce strategies for global market expansion	694
Allanazarova Dilnoza, Gulnora Abdurakhmanova, Vanessa Gaffar	
Chinese commercial banks experience in asset diversification	704
Uktamova Nozima Narzulla kizi	
Issues of greening the economy in ensuring sustainable economic growth	708
Nurmetova Muyassar Jumanazarovna	
“Риск-ориентированный надзор в банковском секторе узбекистана: актуальные практики и вызовы”	712
Суюнов Жасур Бозорович	

Рейтинг устойчивости субъектов предпринимательства: некоторые теоретические и практические аспекты	715
Исроилов Баходир Ибрагимович	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish amaliyotini takomillashtirish yo'llari.....	718
Raxmanov Ilxom Xurramovich	
O'zbekistonda moliyaviy razvedka xizmati faoliyatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari	725
Abdug'aniyev Uchqun Habibulla o'g'li, G'aniyev Samariddin Murodullo o'g'li	
Передовые методы сбора данных для точных маркетинговых исследований	730
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Budjet tashkilotlarida ichki auditni tashkil etish va uning uslubiyotini takomillashtirish.....	733
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Djalilova Malika Shuxratovna	

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKINI BOSHQARISH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI

Raxmanov Ilxom Xurramovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
“Bank ishi” kafedrası dotsenti, iqtisodiyot fanlari nomzodi

Annotatsiya: Mazkur maqolada tijorat banklarida kredit portfelini samarali boshqarishda qanday ko'rsatkichlar asosida tahlil qilinishi, shuningdek, kredit ajratish bo'yicha faollik koeffitsientiga rioya qilish, bank kredit portfeli tarkibida kreditlarning sifatini ta'minlash, muammoli kreditlarni bartaraf etish yo'llari, kredit portfelining tarmoq va sohalar bo'yicha diversifikatsiyalash bo'yicha me'yorlarni qo'llash kabi masalalar o'rganilgan. Tahlillar asosida tegishli xulosalar shakllantirilgan va ilmiy-amaliy takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: kredit, kredit portfeli, kredit riski, kredit siyosati, muammoli kreditlar, diversifikatsiya.

Abstract: This article discusses issues such as analysis of what indicators are used to effectively manage the loan portfolio in commercial banks, as well as compliance with loans expansion ratio, ensuring the quality of loans in the bank's loan portfolio, ways to eliminate problem loans and the application of loan portfolio diversification standards by sector and industry. Based on the analysis, appropriate conclusions were drawn and scientific and practical proposals were presented.

Key words: loan, loan portfolio, credit risk, loan policy, problem loans, diversification.

Аннотация: В данной статье рассматриваются такие вопросы, как анализ, на основе каких показателей используется эффективное управление кредитным портфелем в коммерческих банках, а также соблюдение коэффициента активности по выделению кредитов, обеспечение качества кредитов в кредитном портфеле банка, способы устранения проблемных кредитов и применение стандартов диверсификации кредитного портфеля по секторам и отраслям. На основе анализа были сформированы соответствующие выводы и представлены научно-практические предложения.

Ключевые слова: кредит, кредитный портфель, кредитный риск, кредитная политика, проблемные кредиты, диверсификация.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 5-noyabrdagi “Banklar va bank faoliyati to'g'risida”gi O'QRQ-580-son Qonuni'ning 8-moddasida banklar moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish bilan bog'liq qarorlar qabul qilishda mustaqil ekanligi hamda davlat organlari va ularning mansabdor shaxslariga banklar faoliyatiga, shu jumladan banklarning kredit portfelini va aktivlarini shakllantirish bilan bog'liq tadbirkorlik tavakkalchiliklarini boshqarishga aralashish taqiqlanishi alohida belgilab berilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida”gi PF-5992-sonli² farmonida kredit portfeli va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatini yaxshilash hamda kreditlash hajmlarining mo'tadil o'sishiga amal qilish O'zbekiston Respublikasida bank sektorini isloh qilishning asosiy yo'nalishlari sifatida belgilangan. Shuningdek, mazkur Farmonda banklarning kredit portfeli o'sishini optimallashtirish va kreditlarning konsentratsiyalashuvi tavakkalchiliklarini kamaytirish chora-tadbirlarini amalga oshirishda banklar kredit portfeli o'sish darajasini optimallashtirish uchun makroiqtisodiy va regulativ choralarni moslashuvchan tarzda qo'llash hamda bank tizimi yirik qarzдорlarining qarz yuklarini tartibga solish, shu jumladan, haddan tashqari qarz yukiga ega bo'lgan eng yirik qarzдорlarga kreditlar berish bo'yicha cheklovlarni hamda qarz yukining ruxsat etilgan darajasini belgilash qayd etib o'tilgan edi.

1 <https://lex.uz/docs/-4581969>

2 <https://lex.uz/ru/docs/-4811025>

Tijorat banklari kreditlash samaradorligini oshirish uning likvidligini belgilaydigan asosiy omillardan biri bo'lib hisoblanadi. Shu bilan bir qatorda, banklarda kredit riski darajasining oshib borishi bank regulativ kapitali monandlik darajasi va likvidlik ko'rsatkichlarini pasayishiga sabab bo'lishi mumkin.

2024-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, O'zbekiston banklaridagi jami muammoli kreditlar hajmi 16 trln 621 mlrd so'm bo'lib, bu dekabr oyidagi ko'rsatkichlardan qariyb 1 trln so'mga kamroq. Bu jami banklar umumiy kredit portfelining 3,8 foizini tashkil etadi [1].

Umuman olganda, 2023-yil davomida muammoli kreditlar hajmi 2,6 trln so'mga ortgan. Ammo ularning umumiy portfeldagi ulushi 0,1 foizga kamaygan. 2023-yilda asosan xususiy banklardagi kechikayotgan kreditlar miqdori ortgan bo'lib, 2 trln so'mni tashkil etgan [1].

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Banklarda kredit riskini boshqarish masalasi mohiyatan olganda moliya, iqtisodiyot, statistika va matematika kabi bir qancha ilmiy fanlar bo'yicha o'rganiladigan murakkab vazifa bo'lib hisoblanadi. Shuning uchun bu borada o'z qarashlarini aniq bildirgan olimlar haqida gapirish juda qiyin.

Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish murakkab vazifa bo'lib, avvalombor nazariy asoslarini chuqur tushunish va amaliy ko'nikmalarni bilishni talab qiladi.

Banklar tomonidan bajariladigan barcha kredit operatsiyalari ularning kredit portfelida o'z ifodasini topishi, har bir bank kredit portfelining sifatli bo'lishiga erishishi zarur. Bu esa, kreditlarning o'z vaqtida qaytib kelishiga asos bo'lishi mumkin.

Tijorat banklari tomonidan kredit portfelining sifat bo'yicha tavsifi kreditlarning qaytarilishi va kredit riskini qisqartirishni ta'minlashda qo'llaniladi [2].

A.Bektemirovning ta'kidlashicha: "Kredit portfel" tijorat banklarining kredit berish imkoniyatlarini ko'rsatadigan omillardandir.

Kredit portfelining to'g'ri tashkil etilishi tijorat banklarining samarali faoliyat yuritishi uchun asos hisoblanadi. Xususan, kredit berish va uni belgilangan muddatda qaytarib olish, u bilan bog'liq xatarlar, ssudalar, mud-dati o'tgan yoki uzaytirilgan kreditlar bo'yicha hisob-kitob operatsiyalari, ssudalar bo'yicha zararlarni qoplash, zahira miqdori, banklararo kredit va markazlashtirilgan kreditlar buyicha operatsiyalar shular sirasiga kiradi.

Demak, kredit portfel - bu turli xil risklarga asoslangan muayyan mezonlarga qarab turkumlangan kreditlar miqyosidagi bank talablarining yig'indisidir [3].

Kreditlar tijorat banklari aktivlarining umumiy hajmida yuqori salmoqni egallaganligi sababli, kredit riski darajasining oshishi tijorat bankining likvidligi va to'lovga qobilligiga nisbatan kuchli salbiy ta'sirni yuzaga keltiradi.

Kredit riski darajasining o'zgarishi ikki muhim omilga, ya'ni kredit beruvchi va kredit oluvchining kredit shartnomasi shartlarini qay darajada bajara olishiga bog'liq [4].

B.T. Berdiyarovning ta'kidlashicha, tijorat banklari kredit portfel va qimmatli qog'ozlar portfel sifatining yomonlashishi sof foyda miqdorining kamayishiga olib keladi. Shuningdek, kredit portfelining sifati tijorat banklarining likvidligiga kuchli ta'sir ko'rsatadigan muhim omillardan biri hisoblanadi [5].

Garri Markovis tomonidan ilgari surilgan zamonaviy portfel nazariyasiga ko'ra, portfelning umumiy riski alohida aktivlar risklarining yig'indisi emas. U daromadlarning taqsimlanishi yoki qiymatning o'zgarishi orqali baholanishi va tasodifiy o'zgaruvchilar dispersiyasi xususiyatlari orqali kamayishi mumkin.

Shuningdek, uning fikriga ko'ra ma'lum bir daromad darajasi uchun xavfni minimallashtirish uchun kredit portfelini diversifikatsiya qilishni optimallashtirishga yordam beradi. Bunga quyidagilar kiradi:

- 1) Alohida olingan kreditlarning risk va rentabellik xususiyatlarini aniqlash.
- 2) Har xil turdagi kreditlarning riski va daromadligini muvozanatlashtiradigan portfelni yaratish.
- 3) Portfel tarkibini bozor sharoitiga va risklarga moyilligiga qarab tuzatib borish [6].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tahlil natijalariga ko'ra, tijorat banklarida kredit riskini boshqarish amaliyoti bilan bog'liq muammolar asoslangan. Tahlil jarayonida tizimli yondashuv, ma'lumotlarni umumlashtirish, situatsion va strukturaviy usullardan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tijorat banklarida kredit riskini samarali boshqarishda qanday ko'rsatkichlar asosida tahlil qilinishi va o'rganilib borilishini quyida batafsil to'xtalib o'tishga harakat qilamiz.

1. Kredit ajratish bo'yicha faollik koeffitsienti (loans expansion ratio (LE)).

Kreditni ajratish bo'yicha faollik koeffitsienti bank kredit portfelining o'sish sur'atlarini o'lchaydigan ko'rsatkichdir. Bu bankning yangi kreditlarni qanchalik faol berayotgani va uning kreditlash faolligi qanchalik tez oshib borayotganini ko'rsatadi.

Mazkur ko'rsatkich o'zida quyidagilarni ifoda etadi:

1. O'sish potentsiali: Kredit ajratish bo'yicha faollikning yuqori koeffitsienti bankning yangi kreditlash imkoniyatlarini faol izlayotganini va kuchli o'sishni boshdan kechirayotganini ko'rsatishi mumkin.

2. Risk: Kredit ajratish bo'yicha faollik koeffitsienti yuqori bo'lgan banklar ko'proq tavakkal qilishlari mumkin. Bunda umumiy iqtisodiy vaziyat va berilgan kreditlar sifatini hisobga olish muhimdir.

3. Bozor shart-sharoitlari: Yuqori ko'rsatkich kreditga talab kuchli bo'lgan sog'lom iqtisodiyotni ham ko'rsatishi mumkin.

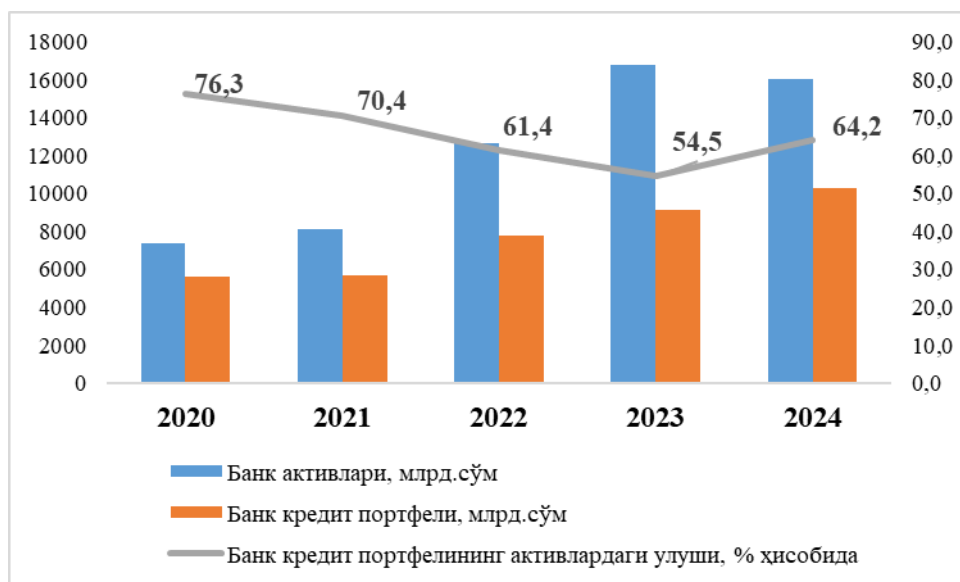
Mazkur ko'rsatkich bank aktivlarining qancha qismi kreditlarga yo'naltirilganligini anglatib, agar ushbu ko'rsatkich 60 foizdan yuqori bo'lsa bank agressiv siyosat, 50-60 foiz oralig'ida bo'lsa optimal siyosat va 40 foizdan kam bo'lsa konservativ siyosat yuritayotganligini ko'rsatadi.

1-jadval. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari aktivlari va kreditlari dinamikasi (1 yanvar holatiga) [7].

№	Ko'rsatkichlar	Yillar				
		2020	2021	2022	2023	2024
1.	Aktivlar, mlrd.so'm	272726,90	366121,10	444922,50	556746,30	652157,10
2.	Kreditlar, mlrd.so'm	211580,50	276974,80	326385,60	390048,90	471405,50
3.	Kreditlarning aktivlardagi ulushi, % hisobida	77,6	75,7	73,4	70,1	72,3

2024-yil 1-yanvar holatiga mazkur ko'rsatkich 2023-yilning mos davriga nisbatan 2,2 foizga oshgan holda 72,3 foizni tashkil etdi va bundan respublikamiz tijorat banklari kreditlash faoliyati bo'yicha agressiv siyosat yuritayotganligini ko'rishimiz mumkin. Shuningdek, bank kredit portfeli 2023-yilning mos davriga (390,049 trln.so'm) nisbatan 81,357 trln.so'm yoki +17,26 foizga oshishi natijasida 471,405 trln.so'mni tashkil etganligi bankning agressiv siyosat yuritayotganligidan dalolat beradi.

Quyidagi 1-rasm ma'lumotlari orqali AT "Aloqabank"ning kredit ajratish bo'yicha faollik koeffitsientini ko'rib o'tamiz.

1-rasm. AT "Aloqabank" aktivlari va kreditlari dinamikasi (1 yanvar holatiga) [8].

AT "Aloqabank" kredit portfelining bank aktivlardagi ulushi 2020–2022-yillar va 2024-yil boshiga nisbatan 60 foizdan yuqori bo'lganligini ko'rishimiz mumkin. Mazkur yillarda bank kreditlash borasida agressiv siyosat va faqatgina 2023-yil boshiga nisbatan bu ko'rsatkich optimal siyosat olib borilganligidan dalolat beradi.

01.01.2024-yilga nisbatan AT "Aloqabank" aktivlari miqdori 01.01.2023-yilga nisbatan – 785,30 mlrd. so'mga kamaygan bo'lsada, bankning kredit portfeli miqdori mos davrga nisbatan 1131,9 mlrd.so'mga oshgan.

Banklarda kredit ajratish bo'yicha faollik koeffitsientini hisoblashda va unga amal qilishda quyidagilarni inobatga olish zarur deb hisoblaymiz:

• Vaqt oralig'i: kreditni ajratish bo'yicha faollik koeffitsientining uzoq muddatli bo'lish tendensiyalarni tushunish uchun chorak yoki yil kabi ma'lum bir vaqt oralig'ida hisoblab borish.

• Sohalar bo'yicha taqqoslash: sohalar bo'yicha kredit ajratish bo'yicha faollik koeffitsientini hisoblab borish bank uchun qimmatli va kerakli ma'lumotlarni to'plab borish imkonini beradi.

• Kreditlarning sifati: nafaqat kreditni ajratish bo'yicha faollik koeffitsientiga qarash, balki berilgan kreditlarning sifatini baholash ham muhimdir. Ko'p sonli ishlamaydigan kreditlar bilan hisoblangan yuqori ko'rsatkich ogohlantirish belgisi bo'lishi mumkin.

2. Kreditlar sifati koeffitsienti (quality of loans (QL)).

Mazkur ko'rsatkich bank kredit portfeli tarkibida muddati o'tgan kreditlarning ulushini aks ettirib, ushbu ko'rsatkich 5 foizdan oshmasligi va bunga muvofiq kreditlar sifati QL 95 foizdan kam bo'lmasligi lozim. Ko'rsatkichning belgilangan me'yordan past holatda bo'lishi kredit portfeli holatining salbiy holatda ekanligini anglatuvchi signal hisoblanadi.

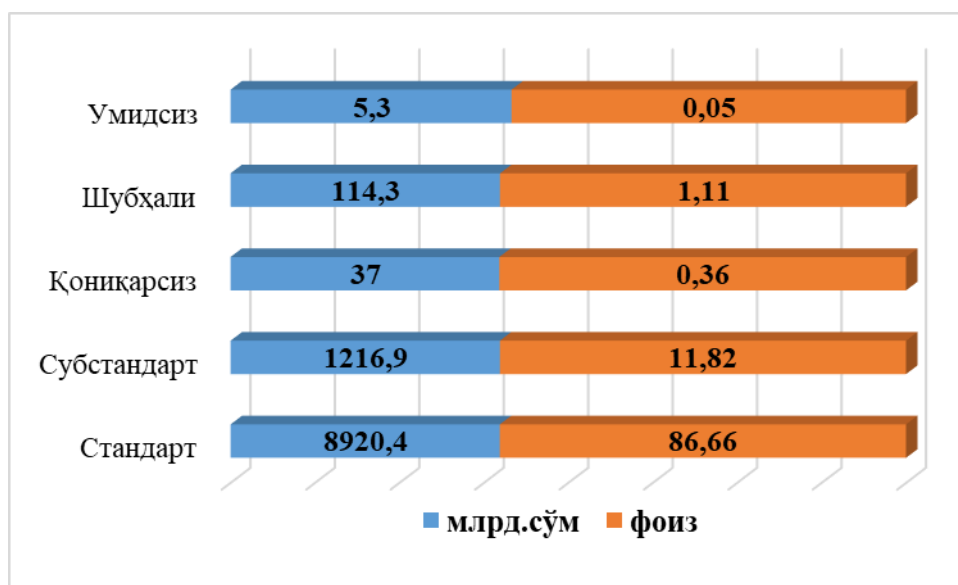
2-jadval. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari muammoli kreditlari (NPL) (1 yanvar holatiga) [7].

№	Ko'rsatkichlar	Yillar				
		2020	2021	2022	2023	2024
1.	Kreditlar, mlrd.so'm	211580,5	276974,8	326385,6	390048,9	471405,5
2.	Muammoli kreditlar (NPL), mlrd.so'm	3169,1	5784,8	16974,0	13992,4	16621,4
3.	Muammoli kreditlarning jami kreditlardagi ulushi, foizda	1,5	2,1	5,2	3,6	3,5

2024-yil 1-yanvar holatiga respublikamiz tijorat banklarida 90 kundan oshgan muddati o'tgan kreditlar (NPL) 16,621 trln.so'mni tashkil qilib, jami kredit portfelning 3,5 foizini tashkil qildi.

2019–2023-yillarda banklarning kredit portfeli miqdori 2,2 barobarga oshgan bo'lsa, mos davrda muammoli kreditlar miqdori 5,2 barobarga oshgan. Shuningdek, 01.01.2020-yilga nisbatan 01.01.2024-yilda kredit qo'yilmalari 55 foizdan yuqori bo'lgan bo'lsa, 01.01.2020-yilga nisbatan 01.01.2024-yilda muammoli kreditlar qariyb 81 foizga oshgan.

Quyidagi rasm ma'lumotlari orqali AT "Aloqabank" kredit portfelining sifat jihatdan tarkibini ko'rib o'tamiz.

2-rasm. AT "Aloqabank" kredit portfeli sifati tarkibi (2023-yil 31-dekabr holatiga) [8].

Yuqoridagi rasm ma'lumotlari orqali shuni ko'rish mumkinki, AT "Aloqabank"ning kredit portfeli tarkibida muammoli kreditlar miqdori 156,6 mlrd.so'mni tashkil etgan bo'lsa, salmog'i 1,52 foizni tashkil etgan. Bu holat bank uchun ijobiy hisoblanadi. Standart va substandart kreditlar salmog'i esa, bank kredit portfeli tarkibida 2023-yil 31-dekabr holatiga qariyb 98,5 foizni tashkil etgan.

Muammoli kreditlarni bartaraf etish maqsadida banklar quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirishlari maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz:

- Sifatli kredit tahlilini o'tkazish: Banklar muammoli kreditlar paydo bo'lish xavfini kamaytirish uchun kredit berishdan oldin qarz oluvchilarning moliyaviy holatini sinchkovlik bilan tahlil qilishga harakat qilishlari kerak.

- Kredit cheklovlarini o'rnatish: Banklar qarz oluvchining moliyaviy ahvoriga qarab, ular olishi mumkin bo'lgan maksimal kredit miqdoriga cheklovlar o'rnatishi kerak.

- Kredit garovi: Banklar riskni kamaytirish uchun qarz oluvchilardan kredit ta'minotiga yuqori likvidli garov talab qilishlari kerak.

- Kreditni restrukturizatsiya qilish: Kreditni qaytarish bilan bog'liq muammolar yuzaga kelgan taqdirda, bank qarz oluvchiga kredit shartnomasini qayta tuzishni taklif qilishi mumkin, masalan, to'lov miqdorini kamaytirish yoki kredit muddatini uzaytirish.

- Qarzni undirish: Agar qarz oluvchi qarzni to'lay olmasa, bank qarzni undirish uchun sudga yoki boshqa organlarga murojaat qilishi kerak.

3. Tijorat banki kredit portfelini diversifikatsiya qilish.

Tijorat banki kreditlarining 25 foizdan ortiq qismi bitta tarmoq korxonalarida to'planib qolmasligi kerak.

Kredit portfelining tarmoq xususiyatiga ko'ra diversifikatsiyalash bo'yicha me'yoriy daraja 25% bo'lsada, ko'pchilik AQSh banklarida ushbu me'yoriy chegara 10% qilib belgilangan.

Bank kredit xavfining darajasi va yo'nalishini, kredit portfelining tarkibini, shu jumladan uning konsentrat-siyasini hamda biznes yo'nalishlari, iqtisodiy tarmoqlar va mahsulotlar bo'yicha diversifikatsiya maqsadlarini belgilashi kerak.

Diversifikatsiya so'zi lotincha "diversificatio" so'zidan olingan bo'lib, o'zgarish, xilma-xil, taraqqiyot ma'nosini, ya'ni korxona (birlashma)larning faoliyati sohalari va ishlab chiqaradigan mahsulotlari turining ken-gayishi, yangilanib turishini bildiradi.

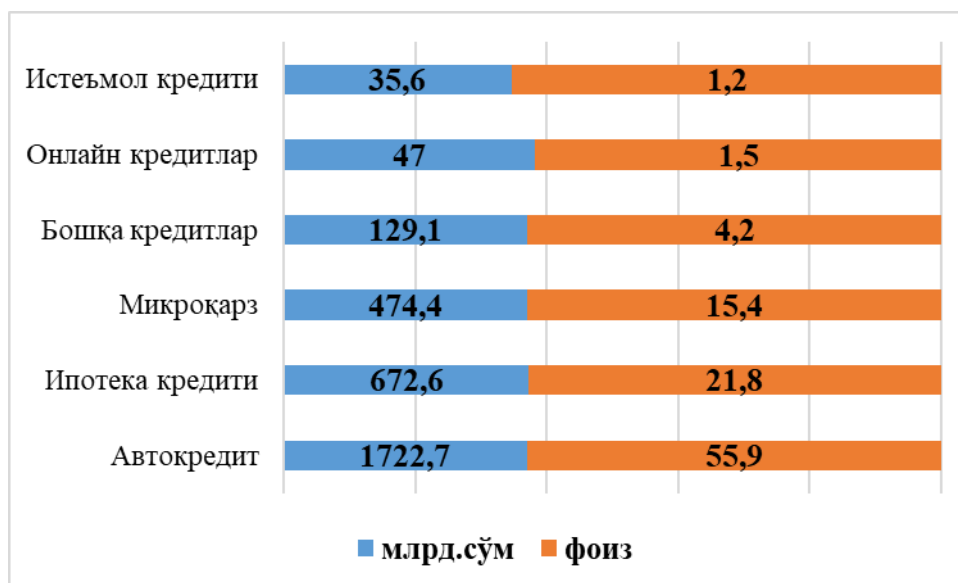
3-jadval. O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari tomonidan ajratilgan kreditlar (tarmoqlar bo'yicha) [7].

№	Ko'rsatkichlar	Yil davomida				
		2019	2020	2021	2022	2023
1.	Sanoat	30,8	32,7	30,9	29,6	26,6
2.	Qishloq xo'jaligi	10,0	14,8	12,7	7,9	5,8
3.	Qurilish	3,9	3,9	4,1	3,9	2,7
4.	Savdo va umumiy ovqatlanish	9,3	14,4	16,2	14,9	12,1
5.	Transport va kommunikatsiya	6,9	3,4	3,8	3,6	3,8
6.	Jismoniy shaxslar	18,8	22,4	24,4	32,1	39,9
7.	Boshqalar	20,2	8,5	8,0	8,0	9,0

Yuqorida keltirilgan jadval ma'lumotlari orqali shuni ko'rish mumkinki, tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar yuqori o'sish tendensiyasiga ega. Jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlar tarmoqlar bo'yicha olganda 2019-yil davomida 18,8 foizni tashkil etgan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2023- yilda +21,1 foizga o'sgan holda 39,9 foizni tashkil etgan. Bu ko'rsatkich 2022 va 2023-yillarda eng yuqori ko'rsatkichni tashkil etgan.

Shuningdek, 2023-yilda 2019-yilga nisbatan sanoatga ajratilgan kreditlar – 4,2 foizga, qishloq xo'jaligiga ajratilgan kreditlar ham – 4,2 foizga, qurilish sohasiga ajratilgan kreditlar – 1,2 foizga hamda transport va kommunikatsiya tarmog'iga ajratilgan kreditlar mos ravishda -3,1 foizga kamaygan.

Mazkur holat bugungi kunda banklarda korporativ biznesga qaraganda chakana biznes sohasi rivojlanib borayotganligidan hamda bu sohada kreditlarga nisbatan talab oshib borayotganligidan dalolat beradi.

3-rasm. AT “Aloqabank” chakana kredit turlari bo'yicha qoldig'i (2023-yil 31-dekabr holatiga) [8].

AT “Aloqabank” tomonidan 2023-yil 31-dekabr holatiga chakana kredit turlari bo'yicha qoldiqda berilgan avtokreditlar yuqori salmoqqa ega. Avtokreditga berilgan mablag'lar chakana kreditlashda qariyb 60 foizni ulushni tashkil etmoqda. Jismoniy shaxslarga berilgan kreditlar tarkibida keyingi o'rinlarda ipoteka krediti 21,8 foizni va mikroqarzlari 15,4 foizni tashkil etmoqda.

Shuningdek, 2023-yil 31-dekabr holatiga AT “Aloqabank” chakana kreditlarining muddati bo'yicha tasnifiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, uzoq muddatli kreditlar 3031,2 mlrd.so'm ya'ni 98,4 foizni hamda qisqa muddatli kreditlar 50,2 mlrd.so'm ya'ni atigi 1,6 foizni tashkil etmoqda. AT “Aloqabank”da chakana kreditlar bo'yicha o'rtacha yillik foiz stavkasi mazkur davrda 22,3 foizni tashkil etgan.

Diversifikatsiyaning muhim xususiyatlari shundaki: birinchidan, diversifikatsiya hamma vaqt riskni xo'sh ko'rmaydigan banklar uchun qulay keladi, chunki u riskni kamaytiradi; ikkinchidan, har xil kredit bo'yicha foyda harakati qancha kam mos kelsa, riskni kamaytirish hisobiga diversifikatsiyadan shuncha ko'p naf ko'rish mumkin. Diversifikatsiyalangan portfel – bu risk jihatdan bir-biriga bog'liq bo'lmagan kichik kreditlar to'plamini o'zida mujassamlashtiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Bankning kredit siyosati va kredit portfelini tahlil qilishning asosiy maqsadi ssuda bo'yicha asosiy qarz va u bo'yicha foizlarni o'z vaqtida to'lashga erishishdan iborat. Albatta, barcha kreditlar bo'yicha ma'lum bir sabab bilan to'lay olmaslik sharoiti yuzaga kelishi mumkin. Agar bank kreditni faqat juda ishonchli mijozga beradigan bo'lsa, uning yuqori foyda olishi imkoniyati qisqarishi mumkin. Shuning uchun biz oldin ta'kidlab o'tganimizdek, bankning kredit siyosati ehtiyotkorlik bilan bank resurslarini oqilona joylashtirishi asosida yuqori foyda olish o'rtasidagi balansni ta'minlashga qaratilgan bo'lishi kerak.

Mazkur maqolani yoritish jarayonida quyidagi xulosa va takliflar shakllantirildi:

1. Bank aktivlarining kreditlarga yo'naltirilganligi 60 foizdan yuqori bo'lsa bank agressiv siyosat, 50-60 foiz oralig'ida bo'lsa optimal siyosat va 40 foizdan kam bo'lsa konservativ siyosat yuritayotganligini anglatadi.

2. Kredit portfelining tarmoq xususiyatiga ko'ra diversifikatsiyalash bo'yicha me'yoriy daraja 25 foizdan oshirmaslik lozim deb hisoblaymiz.

3. Muammoli kreditlarni bartaraf etish maqsadida sifatli kredit tahlilini o'tkazish, yuqori likvidli garov talab qilish, kreditni restrukturizatsiya qilish va kredit cheklovlarini o'rnatish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullaeva Sh., Azizov U. Bank ishi. Darslik. – T.: “Iqtisod-Moliya”, 2019 y. - 536 bet.
2. А.Бектемиров, Д. Маликова, У.Пирназаров. Банк кредит портфели ва уни самарали бошқариш йўллари. // Journal of marketing, business and management(jmbm)/sjif factor: 5.57.
3. Исаков Ж.Я., Адилова З.Ж., Хонтўраев Б.А. “Банк рисклари” / Ўқув қўлланма. - Т.: - “ИQTISODIYOT”, 2020 йил. – Б.272.
4. Бердияров Б.Т. Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларининг ликвидлилиги ва тўлов қобилиятини таъминлаш масалалари. – Монография / Тошкент: 2020. – 170 б.

5. Jesse Russell, Ronald Cohn. Портфельная теория Марковица. // Русский.-108 стр.-2013.
6. Ўзбекистон Республикаси Марказий Банкининг статистик бюллетени. - 2020-2024 йиллар.
Internet manbalari
7. www.cbu.uz – Ўзбекистон Республикаси Марказий банки.
8. www.aloqabank.uz – АТ “Алоқабанк”.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

